

sökning visar Peters sin stora kärlek till breviartraditionen och hans strävan efter att knyta an vid denna tradition.

När den senare tidens psalmhistoria skall skrivas, kommer Peters' undersökningar att vara historieskrivaren(-na) till stort gagn. Detta gäller icke blott själva avhandlingen utan även den av Peters, utarbetade specialredogörelse för alla de psalmer ur 1695 års psalmbok, som upptagits i de senare psalmboksförslagen. Framförallt kommer dock den hymnologiska forskningen att ha stor glädje och nytta av de utförliga och noggrant utarbetade tabeller, som Peters fogat till sin avhandling. Tabellerna, som saknar överskrift, skulle för enkelhetens skull kallas Tab. I och Tab. II.

Tab. I utgår från 1695 års psalmbok och är uppställd enligt följande schema. 1. Begynnelseord i G (d. v. s. 1695 års psalmbok. Anmälares anm. Siffrorna, som ej finnas i Peters' manuskript, äro insatta av anmälares för överskådlighetens skull.) 2. Författare. 3. Vid översättning originalets början m. m. 4. Översättare i G. 5. Bearbetare. 6. Antal verser a) i orig. b) i G, c) i bearb. 7. Bearbetningens begynnelserad. 8. Cornelius. 9. Cavallin etc. Peters har sedan psalmboksförslagen fram till nya psalmboken.

Tab. II utgår från den wallinska psalmboken och är uppställd efter i princip samma system som Tab. I.

Den mindre portföljen innehåller åtskilliga excerpter rörande enskilda psalmer. Det är utan tvivel fråga om Peters' förundersökningar till sin licentiatavhandling. En stor del av anteckningarna äro ordnade efter psalmförfattarnas namn. En ofullständig avskrift av de hymner, som tillskrivas Laurentius Jonae, utgör en särskild samling manuskript. Här har även psalmernas melodier avskrivits.

Bengt Wahlström.

Christiana Juliana Oxenstiernas andliga visa.

Under 1690-talet upprördes den svenska högadeln av en i dess ögon uppseendeväckande skandal inom den oxenstiernska familjen. Riksmarskalken Gabriel Oxenstiernas (af Korsholm och Vasa) dotter Christiana Juliana hade nämligen 1691 i hemlighet låtit

viga sig med dåvarande pastorn i franska församlingen i Stockholm Nicolaus Bergius. (G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, V, Stockholm, 1930, sid. 600. Svenskt biografiskt lexikon, 3, Stockholm, 1920-22, sid. 548-557).

Den unga adelsfröken, som tidigt mist sina föräldrar, hade sitt hem hos sin faster grevinnan Anna von Dohna, som bebodde det s. k. wrangelska huset. (F. U. Wrangel, Stockholmiana, I-IV, ny uppl., Stockholm, 1912, sid. 260-264). På detta sätt voro de grannar med franska kyrkan, som fanns i samma hus. (a. a., sid. 263). Även församlingens pastor hade sin bostad i den wrangelska fastigheten, Nicolaus Bergius, som 1687 av överståhållaren och Stockholms magistrat utsetts till den franska församlingens pastor, kom att mycket flitigt gästa hos änkegrevinnan von Dohna. 1688-1689 led Bergius av en svår melankoli, som tvang honom att i ett helt år avstå från sin ämbetsutövning. Han sökte i sin depression få andlig hjälp av grevinnan von Dohna, som emellertid icke förmodade trösta den anfäktade prästen. Vad som misslyckades för änkegrevinnan lyckades för den högvälborna fröken Oxenstierna, Christiana Juliana hade natten innan fastern anförtrodde henne Nicolaus Bergius' själanöd haft en dröm vari hon sett Bergius i dödsfara. I drömmen förnam hon, hur Bergius anklagade henne för att hon lät honom dö utan vård. Denna dröm gav den varmt religiösa grevedottern förvissning om sin kallelse att vara Bergius' vårdarinna.

Bergius blev emellertid kär i sin kvinnliga själasörjare, och denna hans böjelse blev besvarad. Något giftermål kunde dock Christiana Juliana icke gärna tänka sig, då vigsel mellan en adelsfröken och en ofrälse präst syntes henne nära nog som en synd. Först sedan hon läst en del skrifter av Luther, och sedan hon haft flera själavårdande samtal med åtskilliga präster, lät hon övertyga sig om rättmätigheten av ett sådant äktenskap. Av fruktan för sin familj lät hon i hemlighet viga sig med Bergius. När hennes familj dock så småningom fick vetskap om hennes giftermål, ingick Christiana Julianas broder överste Gustaf Adolf Oxenstierna med tvenne klagoskrifter dels till Svea hovrätt dels till adelsståndet. Processen fullföljdes emellertid aldrig.

1701 avled Christiana Juliana i barnsäng. Hennes död gav anledning till ett rykte, att hon begått självmord. Hon skulle enligt ryktet ha ångrat sitt giftermål med Bergius och sörjt över att hon nödgats bryta med sin familj. Bergius sökte på allt sätt nedtysta

detta rykte och lät därför utgiva en liten försvarsskrift om 144 sidor, »Kort beskrifning af then högwälborna frus, Fru Christiana Juliana Oxenstiernas lefwernes lopp; Then sal. frun til wälförtient ähreminne och odödeligit beröm, then ärbare werlden til sanferdig effterrättelse uthgifwen af Nicolao Bergio, SS. Theol. Lic. Gen. Superint. Livon. et Acad. Pernav. Procancellario». Skriften trycktes av Olaus Enaus i Stockholm 1704. 1836 utgav P. A. Söndén en skrift: Minne af Christiana Juliana Oxenstjerna. Denna minnesbok bygger helt på Bergius' lilla bok och är egentligen blott en ny upplaga av denna försedd med kommentar.

Bergius' skrift innehåller dedikation till Christiana Juliana, ett långt företal till läsaren, den egentliga biografien jämte avskrifter av Christiana Julianas brevväxling. Dessutom har Bergius infört »några få boot och bättrings böner», som Christiana Juliana författat tiden före och efter vigseln, »at man måtte see prof på then saliga Fruns gudfruchtighet, och medh hwad hierta hon sitt echtenskap begynt». Däremot har Bergius ej infört den psalm, som Palmskiöld tillerkänt Christiana Juliana i sin handskriftssamling nr. 390 i Uppsala universitetsbibliotek. Förklaringen till att Bergius ej infört den andliga visan kan vara den att han blott velat medtaga sådana dokument, som haft med äktenskapet att göra. Detta motsäges dock av det faktum att Bergius varit mån om att framhålla en hel del bevis på Christiana Julianas fromhet och kristliga dygder. Som uttryck för hennes fromma sinne anför han hennes givmildhet mot franska församlingen i Stockholm. Hon skänkte mässhake, altarkläde, mässkjorta, kalk, patén, oblatask och kalkduk. (Bergius, Kort beskrifning, sid. 14 och 84). Bergius lämnar vidare avskrifter av hennes böner, som ovan påpekats. (a. a., sid. 84—102). Christiana Juliana brukade varje månad »skriftteligen» författa »boot-bättrings-och tacksäijelseböner». (a. a., sid. 14f.). Det är därför märkligt, att han icke alls i detta sammanhang omtalar hennes andliga visa.

Christiana Julianas andliga visa, som omfattar icke mindre än 21-till följd av felaktig numrering uppgives i handskriften 20-åttaradiga strofer, börjar »Ach hwad är wärdsens ståt/et dami et flychtigt wäder». Psalmen skall enligt anteckning ha samma melodi som »Wass hilfwet mir dein trag». Det är möjligt, att den här nämnda tyska visan varit förlaga för grevedotterns psalm. Det är dock icke uteslutet, att »Wass hilfwet mir dein trag» är en rent värdslig visa, som Christiana Juliana omarbetat och låtit

ingå som beståndsdel i sin psalm. Psalmhistorien känner många exempel härpå.

Om den tyska visan verkligen är en psalm, så synes den i varje fall ha hört till de mera ovanliga. Den är okänd för både Koch, Wackernagel och Fischer-Tümpel. (E. E. Koch, Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche, 1-8, Stuttgart, 1866—1876. Ph. Wackernagel, Das deutsche Kirchenlied, I-V, Leipzig, 1864—1877. A. Fischer-W. Tümpel, Das deutsche evangelische Kirchenlied des siebzehnten Jahrhunderts, I-VI, Gütersloh, 1904—1916). I innehållsrika och i Sverige kända psalmböcker saknas även en psalm med begynnelsen »Wass hilf wet mir». (Voll-ständiges Gesang-Buch, in welchem nicht allein di gewöhnliche alte Kirchen—Lieder, sondern auch vihl neue, nützliche Gesänge, auf mancherlei Fälle zu befinden, Lüneburg, gedruckt durch die Sternen, 1661. Lüneburgisches Gesangbuch, darinnen über 2000 so wol alte als neue geistreiche Lieder, auss den besten Autoren gesammelt, und mit vielen neuen anmuhtigen Melodeyen vermehret: Nebenst angefügtem nützlichen Gebet-Büchlein. Mit Fürstl. Braunsch. Lüneb. Durchl. privilegiis, Lüneburg, gedruckt und verlegt durch Johann Stern, Im Jahr Christi 1695. Denna sistnämnda psalmbok har även bititeln: Vollständiges Lüneburgisches Gesang-Buch bey Johann Stern. Neu vollständiges Rigisches Gesangbuch bestehend aus schönen geistreichen Liedern und Psalmen nach Ordnung der Jahre Zeiten auch hiesigen Kirchen-Gebrauch eingerichtet und jetzo mit vielen Geist-und Trost-reichen Liedern vermehret... Jedermänniglich zu selieger Erbauung zu gebrauchen. Cum gratia et privilegio S. R. M. S., Riga, bey Georg Matth. Möller, Anno 1697. Gottselige Haus und Kirchen Andacht, zu Dienst und Erbauung, vornehmlich zwar der christlöbl. Gemeine der Teutschen Kirchen in Stockholm, nachgehends aber auch allen Christ-und andachtliebenden Herten, auss der alten gottseligen Lehrer geistreichen Liedern und vieler gottseligen Autoren neuen erfindungen, zusammen gezogen, und nebest einem kurtzen und andächtigen vollständigen Gebet-Büchlein zum Druck befördert und verlegt, durch Christoph. Reussnern, Stockholm, gedruckt bey Hendrich Keyser, im Jahr 1675. Gottselige Haus und Kirchen Andacht... durch Christoph Reusnern cum gratia et privilegio S. R. Maj. Sveciae Stockholm, gedruckt bey J. G. Eberdt Anno 1683. Neu vermehrtes Stockholmisches Teutsches Gesang-Buch, in welchem ausserlesene geistreiche, zur

Kirch-und Hauss-Andacht dienliche Gesänge, aus des sel. D. Mart. Lutheri, und anderer rechtgläubiger Lehrer und gottseliger christen Liedern, nach Anleitung des Schwedischen Gesang-Buchs, ordentlich zusammen getragen, mit Fleiss übersehen, und auf Seiner Königl. Majestät allergnädigsten Befehl, und gnädigst ertheilten Freyheit zum Druck befördert, und verlegt durch Nathanael Goldenau, Anno 1695).

Även om det skulle finnas en tysk förlaga, profan eller andlig, för Oxenstiernas psalm, så är den dock ett gott uttryck för den fromhet, som var författarinnans egen. Visan bär dessutom vittnesbörd om den sinnesstämning som behärskade Christiana Juliana under de av själsliga slitningar uppfyllda första åren av 1690-talet. Efter slutversen finnes en anteckning om att psalmen skrivits i augusti 1692, och det föreligger av innehållet att döma ingen anledning att betvivla uppgiften.

Vid flera tillfällen uttalar Christiana Juliana sin avsky för det lättsinniga liv som hon på nära håll iakttagit i adelskretsar. I brev till en präst skriver hon, att hon hellre än att vara född i det adliga ståndet skulle ha »önskat ett stånd som kiänner den mödan Gud menniskian för syndens skull pålagt». (Bergius, a. a., sid. 46). Adeln levde enligt hennes omdöme mest i »fåfänga och otidighet», Av ett dylikt levnadssätt blev man blott plågad av köttets och blodets lockelser, som ständigt uppeggades genom »tåcke makligt och fåfängt lefwerne och fiäs». Ända sedan ungdomstiden hade hon haft avsmak för adelslivets fåfänga glädjeämnen. Samma tongångar förnimmas även i hennes brev till Karl XI. (a. a., sid. 103). Hon bekänner inför konungen, att hon »ifrån barndomen» känt »leda och helt inte behag til alt mit ståndz wahnliga pracht och fiäs».

Christiana Julianas opposition mot adelsmännens hovhållning tager sig uttryck i hennes återkommande löften om fastedagar; (a. a., sid. 99 och 101). Att hon verkligen hållit sina gudslöften, framhåller Nicolaus Bergius mycket starkt. Christiana Julianas asketiska uppfattning om det världsliga livet, i all synnerhet de förmögnare klassernas lyxliv, är säkerligen influerad av makens inställning till dylika ting. Bergius har ju framförallt gått till eftervärlden som en nitisk bekämpare av det ogudaktiga kvinno-
modet i den ryktbara stridsskriften »Wällustens twenne blås-
bälgor neml. den höga fontangen okk de blåtta brösten». (B.

Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, Akad. avh., Uppsala, 1951, sid. 143 not 9).

Det är därför icke ett allmänt religiöst-poetiskt lånegods ur Predikaren, när Christiana Juliana i sin psalm talar om att världens ståt är »et dam et flychtigt wäder». Här ha vi i stället att göra med en religiös grundåskådning, som verkligen bar författarinnan genom de själsliga striderna. Hennes personliga upplevelser av den yttre glansens tomhet och ståndshögfärdens dårskap framträder särskilt skarpt i den tredje strofen. »Rätt så är all wår pracht/Wårt höge stånd, wår slächte/Wår myndigheet, wår macht/Okså från Adam rächte». Tanken på de första människorna skänker författarinnan visshet om att alla människor ha ett gemensamt arv och ett lika stånd. »O att oss alla må/Betrachta Adams ähra/Ok i sitt hierta gå/Ok ödmiukheten lära/Se moder Eva an/Som lembnat barnen sin/En lijka högheetz stan/Då wij tar iorden in. Adam wår förste far/Af honom all wår stämman/Se det wår herkompst war/Ok Ewa mån sig skämman/Däd sliect ok hända må/Dän som högmodig är/Men säll den tyst will gå/Ha Gud i hiertat kär» (v. 11-12).

Författarinnan tackar Gud för att han givit henne ett sådant sinne, att hon kan förakta »all werldsens flärd och list» för att i stället vinna Frälsaren (v. 7). Man må även jämföra den femte versen: »altså all wärdsens flärd/Willigt förlåta will». Hon har funnit, att Jesus är den som kan skänka själen ro och frid, ty han »achtar ingen gunst/All werdsens stora pracht/Som är en mörker dunst/Ok sorg till mången bracht» (v. 8. Se även v. 16). Hennes ovan omtalade vittnesbörd om den tidiga kärleken till Vår Frälsare fram bäres även här (v. 15). »J all min ungdoms tijdh/Har jag ditt ord betrachta/Och set tig Jesu blid/Alt werdzligt förachta».

Christiana Julianas personliga upplevelser i samband med stridigheterna rörande hennes äktenskap återspeglas i den andliga visan men nämnes aldrig direkt. »Ty dömme hwem som will/Mig lasta ell berömma/Gud hör doch dommen till/Mit hierta skall doch gömma/I tålmodet tyst/I stillhet och i roo/Mit hop på Jesum Christ/Min frid och rena troo» (v. 6).

Psaltarordet (109:28) »om de förbanna, så välsigna du» skulle med fullt fog kunna sättas som rubrik över de verser, där Christiana Juliana talar om sitt förhållande till världen och »vännerna». Psalt. 109 har även bevisligen varit föremål för hennes studium.

Hon hänvisar själv till den i ett brev. (a. a., sid. 75). I en bön, skriven ungefär samtidigt som psalmen (2 aug. 1692), beder hon »fluchen sie, so segne du». (a. a., sid. 92). Hennes böner äro sammanvävda av psaltarcitat och medvetna eller omedvetna parafraiseringar.

Efter att ha prövat världens »lynne» och »seder» är författarinnan nöjd med sitt »ringa bo», där hon »kan öfwa bön och tro» (v. 18). »Har jag då såledz giordt/Ok wenner nu förtörna/Som wida blifwer spordt/Ok giordt emot dess wördna/Så har jag nöigt mig lell/Ok följt min sinnens tro/Om det nu kallas fehl/Så ällskar jag den roo» (v. 20). Syftningen är för den initierade tydlig nog. I de brev, som finnas avtryckta i Bergius' lilla bok och senare i Sondéns utgåva, lämnar Christiana Juliana liknande motiveringar för sitt giftermål med Bergius. I den första bön, som hon skrev i sitt hus i Stockholm den 2 sept. 1692 (det dröjde nära nog ett år, innan hon flyttade in där efter sitt giftermål), beder hon under meditation bl. a.: »und wie wunderlich es sich auch mit mir in der Welt anstellet, wenn auch alle, wie meine Nechsten und Brüder und Verwandten, wieder mich murren, und von mir nichts wissen wollen, dass ich doch in der stille möge meine Sache meinem getreuen Gott empfehlen, der seiner Zusage nach mich nimmer verlassen kan, weil ich mich darauf verlasse, und im Glauben Christi Verdienst ergreiffe, und mir zueigene». (a. a., sid. 97).

Det föreligger dock en väsentlig skillnad mellan utsagorna i dokumenten i Bergius' bok och i psalmen. Prosan i breven och i bönen gälla blott Christiana Juliana under det att den andliga visan har fått psalmens allmängiltighet. Varje kristen — i all synnerhet en lidande och förföljd bekännare — kan instämma i böneversernas ord om att allt är stoft och mull, men Kristus allena är den kristnes »heder och högheet och ära».

Bengt Wahlström.

Mortorps handbok och mässbok av 1548.

I Mortorps kyrkoarkiv i Södra Möre av Kalmar län förvaras under beteckningen A nr 15 ett band med läderklädda träpärmor försedda med mässingsknäppen — endast det ena är i behåll.